ISLOM SIVILIZATSIYASI MUZEYLARINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI: ISTANBUL TAJRIBASI

Jabbarova Moxichexra Tulkinjonovna
O‘zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazi kichik ilmiy xodimi
E-mail: nur_88@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Istanbul Islom sivilizatsiyasi muzeyining tashkil topish tarixi, maqsad va vazifalari, ekspozitsion konsepsiyasi hamda uning Islom madaniy merosini saqlash va targ‘ib etishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, Istanbul Islom sivilizatsiyasi muzeyi orqali Turkiyaning Islom merosini xalqaro miqyosda tanitishdagi roli hamda bu tajribaning O‘zbekiston muzey amaliyotida qo‘llash istiqbollari muhokama qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *Islom sivilizatsiyasi markazi, Istanbul, muzey, madaniy meros, ekspozitsiya, interaktiv texnologiyalar, arxitektura, xalqaro tajriba, muzeyshunoslik.*

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МУЗЕЕВ ИСЛАМСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ: ОПЫТ СТАМБУЛА

Джаббарова Мохичехра Тулкинжоновна
младший научный сотрудник
Центра исламской цивилизатsiи в Узбекистане
E-mail: nur_88@gmail.com

Аннотация: *В данной статье анализируются история создания, цели и задачи Музей исламской цивилизации в Стамбуле, его экспозиционная концепция, а также роль музея в сохранении и популяризации исламского культурного наследия. Кроме того, рассматривается роль Музея исламской цивилизации в Стамбуле в международном представлении исламского наследия Турции и перспективы применения данного опыта в музейной практике Узбекистана.*

Ключевые слова: *Центр исламской цивилизации, Стамбул, музей, культурное наследие, экспозиция, интерактивные технологии, архитектура, международный опыт, музееведение.*

DEVELOPMENT TRENDS OF ISLAMIC CIVILIZATION MUSEUMS: THE EXPERIENCE OF ISTANBUL

Jabbarova Mokhichehra Tulkinzhonovna
is a junior researcher
The Center of Islamic Civilization in Uzbekistan
E-mail: nur_88@gmail.com

Annotation: *This article analyzes the history of establishment, goals, and objectives of the Museum of Islamic Civilization in Istanbul, its exhibition concept, and the museum's role in preserving and promoting Islamic cultural heritage. In addition, the study examines the role of the Museum of Islamic Civilization in Istanbul in presenting Turkey's Islamic heritage on the international stage and discusses the prospects of applying this experience in the museum practice of Uzbekistan.*

Keywords: *Center of Islamic Civilization, Istanbul, museum, cultural heritage, exhibition, interactive technologies, architecture, international experience, museology.*

Islom sivilizatsiyasi insoniyat tarixining eng yirik va boy madaniy qatlamlaridan biri sifatida dunyo ilm-fani, san'ati, me'morchiligi va falsafasiga beqiyos ta'sir ko'rsatgan. Bugungi kunda ushbu madaniy merosni asrab-avaylash, o'rganish va targ'ib etish yo'lida ko'plab mamlakatlarda zamonaviy muzeylar tashkil etilgan bo'lib, ular Islom tamaddunining ilmiy, badiiy va ruhiy boyliklarini xalqaro miqyosda namoyon etishga xizmat qilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, Istanbul Islom sivilizatsiyasi muzeyi – nafaqat Turkiya, balki butun musulmon dunyosining madaniy hayotida muhim o'rin tutuvchi zamonaviy ilmiy-ma'rifiy maskanlardan biridir. Muzeyning tashkil etilishi, arxitektura yechimlari, ekspozitsion konsepsiyasi va interaktiv texnologiyalar asosida qurilgan namoyish tizimi Islom merosini yangi badiiy-idrokiy formatda talqin etish imkonini beradi.

Mazkur maqolada Istanbul Islom sivilizatsiyasi muzeyining yaratilish tarixi, maqsad va vazifalari, ekspozitsiya dizayni hamda unda qo'llanilgan texnologik yechimlar ilmiy tahlil qilinadi. Shuningdek, Turkiya tajribasi asosida O'zbekiston muzeylarida Islom sivilizatsiyasi merosini targ'ib etishning yangi usullari va istiqbollari ham ko'rib chiqiladi.

Islom sivilizatsiyasi insoniyat tarixining eng yirik va ta'sirchan madaniy hodisalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. U asrlar davomida fan, madaniyat, san'at va diniy tafakkur sohalarida chuqur iz qoldirgan murakkab ijtimoiy-madaniy tizimni ifodalaydi. Xususan, Istanbul markazida shakllangan Usmonli imperiyasi hamda islom dini bu sivilizatsiyaning tarixiy taraqqiyotida, siyosiy va madaniy integratsiya jarayonlarida hal qiluvchi o'rin tutgan. Mazkur boy madaniy va ilmiy merosni saqlash, tadqiq etish va keng jamoatchilikka yetkazish maqsadida Istanbul shahrida Islom sivilizatsiyasi muzeyi tashkil etilgan bo'lib, u zamonaviy muzeyshunoslik yondashuvlari asosida Islom tamaddunining tarixiy, ilmiy va estetik qadriyatlarini talqin etishga xizmat qiladi.

Islom sivilizatsiyasi muzeyi 1974-yilda tashkil etilgan bo‘lib, uning asosiy maqsadi - islom madaniyati, tarixi va ilmiy merosini saqlash, o‘rganish hamda jamoatchilik ongida keng targ‘ib etishdan iboratdir. Muzey Istanbul shahrining markaziy qismida joylashgan bo‘lib, uning arxitektura yechimi islom me’morchiligining estetik tamoyillari va badiiy an’analarini mujassam etgan yuksak madaniy obyekt sifatida e’tirof etiladi.

Ekspozitsiya tarkibida islom sivilizatsiyasining turli davrlariga oid noyob manbalar – Qur’on qo‘lyozmalari, nafis amaliy san’at namunalar, epigrafik asarlar hamda diniy va ijtimoiy hayot bilan bog‘liq moddiy madaniyat obyektlari ilmiy tizim asosida joylashtirilgan. Ushbu muzey orqali tashrif buyuruvchilar islom dunyosining tarixiy-madaniy taraqqiyoti, badiiy tafakkuri va ma’naviy qadriyatlarini kompleks ravishda idrok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Istanbul Islom sivilizatsiyasi muzeyi – islom madaniyati, san’ati va ilmiy merosini aks ettiruvchi noyob eksponatlar majmuasini o‘zida jamlagan yirik ilmiy-ma’rifiy markaz hisoblanadi. Muzey fondida saqlanayotgan eng qimmatbaho manbalardan biri sifatida Payg‘ambar Muhammad (s.a.v) davriga mansub deb taxmin qilinadigan Qur’on qo‘lyozmasi alohida o‘rin tutadi. Ushbu qo‘lyozma o‘zining diniy, tarixiy va badiiy ahamiyati bilan ajralib turadi; u maxsus mikroiqlim va xavfsizlik sharoitida saqlanib, faqat ilmiy asoslangan vaqtinchalik ekspozitsiyalar davomida namoyish etiladi.

Shuningdek, muzey kolleksiyasida islom sivilizatsiyasining turli davrlariga oid moddiy madaniyat namunalarini o‘z ichiga olgan boy to‘plam mavjud. Ular orasida Usmonli imperiyasi davrida yaratilgan gilamchilik san’ati namunalar, sirli keramika buyumlari, o‘yma bezakli ganch va tosh frizlar, metalloplastika hamda amaliy san’at asarlari mavjud. Mazkur eksponatlar faqat estetik jihatdan emas, balki tarixiy, sotsiokulturni va diniy jarayonlarni ilmiy rekonstruksiya qilish imkonini beruvchi manbalar sifatida ham ahamiyatlidir.

Istanbul Islom sivilizatsiyasi muzeyi Turkiyaning eng qadimiy va madaniy jihatdan boy hududlaridan biri – Sultonahmet tumanida joylashgan bo‘lib, u Islom madaniyati va san’atining yuksak namunalarini o‘zida mujassam etgan ilmiy va ma’naviy markaz sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Muzey binosi nafaqat ekspozitsion makon, balki o‘zining me’moriy shakli, badiiy kompozitsiyasi va ramziy ma’nolari bilan ham Islom sivilizatsiyasining konseptual mohiyatini ifodalaydi. Uning loyihasida turli islom xalqlari me’morlik an’analari uyg‘un tarzda qo‘llanilgan bo‘lib, bu yondashuv madaniyatlararo estetik sintezni, falsafiy teranlikni va uyg‘unlikni namoyon etadi.

Muzey ekspozitsiyasi VII asrdan XIX asrgacha bo‘lgan davrni qamrab oluvchi keng tarixiy spektni o‘z ichiga oladi. Unda qo‘lyozma manbalar, miniatyuralar,

kulolchilik buyumlari, to‘qimachilik mahsulotlari, qurol-yarog‘ va zargarlik asarlari singari turli xil madaniy va san’at namunalarining ilmiy asosda tizimlashtirilgan ko‘rgazmasi taqdim etilgan. Har bir eksponat o‘zining estetik tuzilishi va tarixiy konteksti orqali Islom sivilizatsiyasining ma’naviy, ilmiy va badiiy taraqqiyotini yoritishga xizmat qiladi.

Mazkur muzey nafaqat tarixiy artefaktlarni saqlash va namoyish etish maskani, balki Islom madaniy merosining ilmiy tadqiqi, tahlili va targ‘iboti uchun muhim ilmiy platforma sifatida ham faoliyat yuritadi. Shu jihatdan u global madaniyatlar o‘rtasidagi muloqot va o‘zaro tushunishni mustahkamlovchi muhim ilmiy-ma’naviy markazdir.

Istanbul Islom sivilizatsiyasi muzeyi Islom tarixining ko‘p asrlik ilmiy, badiiy va madaniy yutuqlarini tizimli tarzda saqlash hamda targ‘ib etishda muhim o‘rin tutuvchi ilmiy-ma’rifiy markaz sifatida e’tirof etiladi. Mazkur muzey nafaqat diniy merosni namoyish etuvchi ekspozitsion maskan, balki o‘tmish va zamonaviy davr o‘rtasida ma’naviy, falsafiy va madaniy ko‘prik vazifasini bajaruvchi kompleks sifatida ahamiyatlidir. Uning konseptual tuzilishi va mazmuniy yo‘nalishi orqali tashrif buyuruvchilarga Islom sivilizatsiyasining boy tarixiy qatlamlari, ilmiy kashfiyotlari, madaniy meros unsurlari va ularning jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga ko‘rsatgan ta’siri haqida mukammal tasavvur beriladi.

Muzeyning asosiy maqsadlaridan biri – Islom tamaddunining fan, san’at, falsafa va ijtimoiy hayot sohalaridagi yutuqlarini chuqur ilmiy tahlil asosida yoritish va bu orqali Islom olamining insoniyat taraqqiyotidagi ulkan hissasini namoyon etishdan iboratdir. Ekspozitsiyalarda taqdim etilgan ilmiy asboblar, astronomic qurilmalar, qadimiy qo‘lyozmalar, Qur’on nusxalari, miniatyuralar, zargarlik va amaliy san’at namunalarida musulmon olimlarining ilm-fan, estetika va texnologik innovatsiyalar sohasidagi salmoqli yutuqlari ifoda etilgan.

Bundan tashqari, muzey o‘z faoliyatida madaniyatlararo dialog va ilmiy integratsiya tamoyillariga tayangan holda, Islom merosini zamonaviy ilm-fan bilan uyg‘un holda talqin etadi. Natijada, tashrif buyuruvchilar nafaqat tarixiy eksponatlarni tomosha qilish, balki ular orqali Islom sivilizatsiyasining universal qadriyatlari – ilm, axloq, san’at va adolat tamoyillarining bugungi global madaniyatdagi o‘rnini anglash imkoniga ega bo‘ladi.

Shuningdek, muzeyning ilmiy-ma’rifiy vazifalari doirasida o‘tkazilayotgan tadqiqotlar, xalqaro ilmiy hamkorlik loyihalari, seminar va konferensiyalar Islom merosini ilmiy muomalaga olib kirish, uni zamonaviy muzeyshunoslik konsepsiyalari asosida tahlil etish va keng jamoatchilik ongida ilmiy-madaniy meros sifatida qadrlashga xizmat qilmoqda.

Istanbul Islom sivilizatsiyasi muzeyi arxitekturasi o‘zining badiiy-falsafiy konsepsiyasi, kompozitsion tuzilishi va estetik yechimlari bilan islom me’morchiligi an’analarining zamonaviy talqinini ifodalaydi. Binoning loyihaviy yechimi nafaqat funksional jihatdan mukammal, balki ramziy va ruhiy ma’noda ham chuqur mazmunga ega bo‘lib, unda islom tamadduniga xos “tawhid” (yagonalik), “ihsan”(go‘zallik) va “hikmat” (donolik) tushunchalari arxitektura tilida mujassam etilgan.

Muzeyning arxitektura kompozitsiyasi fazoviy uyg‘unlik, proporsional muvozanat va tabiiy yorug‘lik bilan ishlash tamoyillariga asoslangan. Markaziy gumbaz, ustunlar tizimi, arkli galereyalar va bezak elementlarida Usmonli davri me’moriy maktabiga xos shakliy ifoda uslubi zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirilgan. Bu yondashuv an’anaviy me’morchilikni saqlab qolgan holda, uni yangi materiallar, yoritish texnologiyalari va ekologik barqarorlik mezonlari bilan boyitgan.

Arxitekturaning tashqi kompozitsiyasida geometrik uyg‘unlik va ritmik takrorlanish orqali islom estetikasi va Qur’on oyatlarida aks etgan tartib va muvozanat g‘oyasi ifodalanadi. Ichki makonda esa fazoviy oqim, yorug‘lik va akustika elementlari inson ruhiyatiga ta’sir qiluvchi tarzda tashkil etilgan. Ayniqsa, yorug‘likning kirish burchaklari, soyalar o‘yimi va tabiiy shamollatish tizimi orqali makonning ruhiy sokinligi va tafakkur uyg‘otuvchi muhit yaratilgan.

Muzey arxitekturasi, shuningdek, zamonaviy muzeyshunoslik talablari-ekspozitsion moslashuvchanlik, interaktivlik va tashrif buyuruvchilar oqimini qulay boshqarish imkoniyatlarini ham o‘zida mujassam etadi. Shu orqali Istanbul Islom sivilizatsiyasi muzeyi nafaqat tarixiy va madany merosni ifoda etuvchi, balki zamonaviy arxitektura orqali sivilizatsiyalararo muloqot, estetik yangilanish va ilmiy-ma’naviy uyg‘unlikni aks ettiruvchi yuksak ilmiy-me’moriy obida sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Jabbarova M. Issues of preserving and developing the heritage of the center of Islamic civilization. “The American Journal of Social Science and Education Innovations”. - Vol.07 Issue 06.2025. - P.46-48.
2. Hanif Budiman. Istanbul, The Development of Islamic City Thinking. Matec web of conferences. – 2019. – P. 1-9.
3. https://muze.gen.tr/muze-detay/tiem
4. https://forge.post-ap.ru/muzey-islamskoy-tsivilizatsii-stambul/